

معرفی رفتارهایی از روستاییان برای پایداری خاک زراعی در روستاهای کوهپایه ای استان

یزد

محمد علی دهقانی تفتی، محمد ابوالقاسمی و مهدی سلطانی گرد فرامرزی

کارشناسان ارشد مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی یزد و دانشجوی کارشناسی ارشد دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران. tafti56@yahoo.com

مقدمه

ساکنین مناطق خشک برای آب و خاک تقدس ویژه ای قائل هستند. و این فرهنگ قرن‌ها به حفاظت و پایداری این منابع کمک نموده است. زرتشتیان با اعتقاد بر اینکه آب و خاک دو ماده مقدس می باشد از هر نوع آلودگی و اتلاف و اسراف در آنها خودداری می نمایند. در فرهنگ اسلام هم آب به عنوان یک سرمایه معنوی و خاک بعنوان یک تماشاگاه راز مطرح شده است، که مسلمانان باید در حفاظت آنها بکوشند.

مردم در روستاها و آبادیهای استان یزد برای حفظ و پایداری خاک رفتارهای ویژه ای داشته، مجموعه ای از تجربه ها و رفتارهای حکیمانه در زندگی ساکنین این مناطق مشهود است.

برای معرفی این فرهنگ طرح تحقیقاتی تحت عنوان جمع آوری و ثبت دانش کشاورزی در شهرستان تفت به اجرا در آمد که در آن مجموعه رفتارهای تجربی مردم در زمینه آب و خاک و از جمله حفظ و بهره برداری پایدار خاک شناسایی و ثبت شدند.

مساحت حوزه مورد مطالعه حدود ۶۰۰۰ کیلومتر مربع با ۴۷۴ روستا می باشد که از این روستاها بعنوان جامعه آماری برای رفتارشناسی بهره برداری و این مقاله تنظیم شده است.

قبل از این دهقان تفتی و همکاران (۱) مواردی دانش بومی در تقویت حاصل خیزی خاک را معرفی نموده اند که از جمله آنها، گذاختن کلوخه های خاک، بهره برداری از نوعی علوفه مرتعی بنام خشیر و غیره است. **کلمات کلیدی:** بازیافت، رس، رسوب، بهسازی اراضی، شوره، تجربه.

مواد و روشها

در این بررسی ابتدا از نقشه راهنمای استان یزد برای بلوک بندی منطقه مطالعاتی استفاده شد. از آمارنامه های استان و فرهنگ آبادیهای استان یزد بهره برداری شد. محدوده سیاسی شهرستان تفت بعنوان منطقه مطالعاتی انتخاب و خبرگان هر روستای نمونه آماری بعنوان گروه مصاحبه شونده انتخاب شدند. از طریق پرسشنامه نیم باز برای مصاحبه گروهی بهره برداری شده است. و در نهایت اظهارات خبرگان هر روستا بعنوان تجربه و دانش بومی مردم منطقه در حفظ و پایداری خاک جمع بندی و مورد بهره برداری قرار گرفت.

روش جمع آوری اطلاعات به شیوه مراجعه به روستاهای نمونه آماری و انجام مصاحبه عمیق با گروه خبرگان کشاورزی بوده است. نحوه مصاحبه بشکل نیم بازو استفاده از پرسشنامه بود. اطلاعات حاصل از مصاحبه گروهی بعنوان رفتار شناسی مورد استفاده و نتیجه گیری قرار گرفت.

نتایج و بحث

نتایج حاصل از این تحقیق بشرح زیر می باشد.

در این منطقه مردم در هر فرصت، برای مقابله با فرسایش بادی اقدام به غرس درخت نموده، با ایجاد درختان وقفی در حاشیه روستا و اماکن عمومی با طوفان و بادزدگی و فرسایش بادی مقابله می کردند. بطوریکه در استان یزد تاکنون توسط انجمن حمایت از واقفین سبز (۲) تعداد ۵۴۲۰ اصله درخت وقفی شناسایی شده که مردم این خطه کویر نشین برای تثبیت محیط در برابر باد و طوفان و فرسایش بادی غرس نموده و به یادگار گذاشته اند. کشاورزان برای مقابله با فرسایش بادی شیوه های خاصی برای شخم و نحوه آیش زمین بکار می بستند. که

شامل انتخاب زمان مناسب شخم وایش با توجه به فصل وزش تند باد ها بوده است. با شناخت تقویم بادهای فصلی و فرساینده سعی میکردند قبل از آن زمین را شخم زنند و به اصطلاح خاک را عبد می گذاشتند. که به معنای در اختیار کشاورز می باشد، نه در معرض باد. و در مناطق طوفان خیز زمین را بصورت عبد یا شخم نزده رها می کردند تا فرسایش بادی نداشته باشد.

مردم این منطقه بخوبی باز یافت خاک انجام می دادند. غالباً روستائیان در مناطق کوهستانی با محدودیت منابع خاک رس روبرو هستند. از طرفی برای ایجاد ساختمانهای گلی ناچار بوده اند از منابع خاک رس برای ایجاد ساختمان استفاده نمایند. محدودیت خاک رس برای بهسازی اراضی شنی موجب بازیافت رس از ساختمانهای قدیمی می شده است. پس از استهلاک نخاله های حاصل را بعنوان کود به اراضی شنی منتقل و استفاده می نمودند. این نخاله ها به کمو (comwa) معروف است که در تقویت حاصل خیزی خاک و اصلاح بافت اراضی شنی کاربرد وسیع داشته و حتی کمو را بعنوان کود خرید و فروش می نمودند. کمو بدلیل اینکه طی سالیان طولانی و حتی قرنها در معرض آفتاب بوده، آتش خورده و دود زده است و با خاکی بنام شوره که سرشار از پتاسیم است و روستائیان برای اندود ساختمان بکار می بردند. منبع خوبی برای اصلاح و تقویت اراضی زراعی محسوب و از آن در سطح وسیع برای بهسازی خاکهای شنی استفاده می کردند. در این منطقه هزینه تخریب خانه های قدیمی با قیمت کمو معادل بوده و کسی که ساختمان را تخریب می نموده در برابر دستمزد خود کمو برداشت می کرده است. از نوعی خاک که سرشار از املاح تبخیری است و بعد از بارندگی در اراضی د قی مناطق بیابانی بوجود می آید استفاده می کردند. این خاک که به شوره معروف است، کاربرد زیادی در تقویت پتاسیم خاک داشته، از شوره برای تقویت پتاسیم خاک و حفظ رطوبت در اراضی شنی بهره برداری می نمودند. یکی از شغلای عمده مردم در مناطق بیابانی و کوهپایه ای جمع آوری شوره بعنوان کود و فروش آن بوده است، که معمولاً شوره را با کود حیوانی مخلوط و با هدف تقویت حاصلخیزی خاک، بویژه در زراعت گندم، خشکاش و در باغات انار و انگور مورد بهره برداری قرار می دادند. در حقیقت نوعی بازیافت بعد از آبخویی بارندگی در اراضی بیلبانی انجام، که به شغل شوره برداری معروف بوده است. باز یافت رسوبات سیلابی هم بسیار متداول بوده است. در روستاهائی که اراضی سبک داشتند. کشاورزان با ایجاد حوضچه های آرامش در کنار مسیل ها رسوبات سیلابی جمع آوری می کردند و از آن برای بهسازی خاکهای سبک بهره می بردند. این حوضچه ها به لاری خانه معروف و جزو تاسیسات کشاورزی بوده است. در مجموع ایجاد تله های ریگ برای جمع آوری رسوبات بادی، لاری خانه ها برای رسوب گیری از سیلاب، بهره برداری از نخاله ساختمانهای قدیمی بنام کمو برای بازیافت خاک رس، استفاده از رسوبات تبخیری در بیابان و کوهپایه ها بنام شوره و بوغه بهترین راههای بازیافت خاک و کمک به پایداری آن بوده است. که بصورت یک فرهنگ موجب حفظ و بهره برداری پایداری خاک و تحقق کشاورزی ارگانیک بوده است.

منابع

- [۱] دهقانی تفتی، محمد علی، گزارش نهایی طرح تحقیقاتی جمع آوری و ثبت دانش بومی کشاورزی در روستاهای شهرستان تفت. ۱۳۸۵ مرکز تحقیقات روستایی، وزارت جهاد کشاورزی.
- [۲] گزارش جمعیت حمایت از واقفین سبز. یزد. ۱۳۸۳
- [۳] دهقانی تفتی، محمد علی، مقاله دانش بومی در تقویت حاصل خیزی خاک، نهمین کنگره علوم خاک ایران. مرکز تحقیقات حفاظت خاک و ابخیزداری. کرج. ۱۳۸۴.